

Rudi PALOŠ

VJERONAUK U SLUŽBI LJUDSKOG DOSTOJANSTVA I ODGOJA ZA DUHOVNE VRIJEDNOSTI*

Sažetak

U članku je riječ o školskom vjeronauku u suvremenoj pluralističkoj školi, s posebnim osvrtom na ljudsko dostojanstvo i duhovne vrijednosti. Nakon prisjećanja na značenje temeljnih pojmova, podsjeća se da su vrednote polazište i cilj odgojnog djelovanja, što ima utemeljenje i potvrdu na sociološkom, psihološkom, filozofsko-etičkom i pedagoškom području. Crkveno učiteljstvo od Drugog vatikanskog sabora do danas ustrajno ističe važnost promicanja čovjekova dostojanstva i potrebu razvijanja općeljudskih i vjernih sposobnosti uz njegovanje dijaloške, ekumenske i međureligijske otvorenosti. Školski vjeronauk je sastavni dio suvremene školske stvarnosti koju poštiva i želi doprinositi njezinom boljitku, posebice promicanjem učenika na putu prema njihovoj ljudskoj i kršćanskoj zrelosti, uz istovremeno vrednovanje njihovih razumskih i svjesnih sposobnosti i konkretnoga djelovanja. Vrijednosne orijentacije današnje mladeži potvrđuju zanimanje mladih za vrednote, ali i njihovu sve veću individualizaciju uz poteškoću u ustrajavanju zalaganja za privremeno odabrane vrednote. U pluralističkome svijetu školski vjeronauk želi komunicirati jasno definirane vrednote istovremeno poštivajući učenikovu osobnost. Na taj način vjeronauk može biti pozitivan čimbenik ne samo obrazovne, nego i odgojne uloge škole u suvremenome društvu.

Ključne riječi: školski vjeronauk, pluralističko društvo, dostojanstvo čovjeka, odgoj za vrednote, vrijednosne orijentacije suvremene mladeži.

Uvod

Na početku nekoliko riječi o temi s kojom je povezano ovo razmišljanje. Budući da je riječ o odnosu vjerskih zajednica i školskog sustava, u ovom slučaju konkretno u Bosni i Hercegovini, ovdje ćemo se, uko-

* Predavanje održano na kolokviju *Vjerske zajednice i školski sustav u BiH* na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji 22. studenoga 2003. - Napomena urednika.

ističući kako se upravo kod njih uočava velika kriza vrednota i njihovo praktično nepriznavanje. Ta tvrdnja, ako je istinita, pokazuje da su mladi krenuli putem nijekanja onoga što je u prošlosti bilo dobro pa je prema tome to ujedno i razlog za zabrinutost. Ipak, bit će bolje upoznati malo iscrpnije konkretne podatke i tvrdnje kako bi se mogao donijeti odgovarajući i, koliko je to moguće, nepristran zaključak.

2.1.1. Kriza vrednota

Pojedini sociolozi ističu kako današnji čovjek općenito, a mladi posebno, ne priznaje vrednote i osjeća krizu ideala na svim razinama, počevši od one osnovne. U tome smislu ističe se kako su danas u krizi: ljubav, obitelj, rad, moral, udruživanje, politika, religija, zakonitost, estetika. To je posebice vidljivo u masmedijima.

Posljedica svega toga jest trijumf privatnoga, sveopća kultura narcizma, davanje prednosti svakodnevnome, čovjek bez sigurnosti.

Nasuprot tome drugi, potvrđujući da je riječ o krizi, ističu kako nije riječ o odricanju od vrednota i o njihovom nijekanju, nego o novim naglascima i o davanju prednosti drugim vrednotama, različitim od onih tradicionalnih. U tome smislu govori se o postmaterijalističkom društvu u kojemu dolazi do izražaja "slabost" tradicionalnoga, pa tako i slabost tradicionalne religije, ali i "snaga" i bujanje religioznoga općenito. Zbog toga je moguće govoriti i o *novim* vrednotama, a to su: pravda, solidarnost, odnos zakona i savjesti, sloboda, tolerancija savjesti, odgovornost u slobodi, solidarnost, otvaranje, ponovno otkriće intimnosti i ljubavi, nastojanje da se nadvlada individualizam, kao i općenito povećano zanimanje za mir i ekološka pitanja.

2.2. Psihološki vid

Nasuprot prenaplašenom isticanju užitka,¹¹ suvremena psihologija ističe važnost *stvarnosti* u čovjekovu životu. U tome smislu nije najvažnije *biti dobro*. Umjesto sebične i djetinjaste radosti ističe se kako je važno razvijati sposobnost za stvaran svijet što istovremeno uključuje i razvijanje

¹¹ Naglašeno traženje užitka u životu pojedinca poznato je još iz antičkih vremena, npr. iz doba stare Grčke i Rima. U drugoj polovici 20. st. neki su mislioci posebno isticali pojedine vidove. Oslanjajući se na učenje H. Marcusea u drugoj polovici 20. st. na području spolnosti dolazi do prenaplašenog i jednostranog isticanja seksualnosti i naglašavanja seksualnog užitka kao jedne od vrednota koje su bitne za uspješan i zadovoljan život. Usp. H. MARCUSE, *Eros i civilizacija. Filozofsko istraživanje* Freuda, Naprijed, Zagreb 1965.

sposobnosti za realistično sučeljavanje s frustracijama, sukobima, kontradikcijama, egzistencijalno zahtjevnim izborima i svime što se običnim riječima označava kao surovost života. Zaslugom Ericha Fromma¹² poznate su dvije oprečne vrijednosti za kojima oduvijek, a napose u vrijeme tehničkih dostignuća, teži čovjek pri čemu se nasuprot zapostavljenom *biti*, sve više naglašava *imati*, također zahvaljujući promidžbi i industriji reklame koja se razvila do neslučenih razmjera. Nasuprot naglašavanju nesređenog stanja unutarnjeg čovjeka i brojnih neuroza, nakon V. Frankla¹³ i razvoja logoterapije i psiholozi naglašavaju važnost *smisla* u čovjekovu životu.

2.3. Filozofsko-etički vid

Već je u antičkoj Grčkoj Aristotel isticao kako se najviše čovjekovo dobro sastoji u čovjekovu življenju prema razumu.¹⁴ To je *umna krepost*, koja se postiže po pouci, dok *ćudorednu* ili *etičku krepost* čovjek postiže vježbanjem.¹⁵ Prvi koji je u to doba izravno spomenuo vrijednosti bio je Sekst Empirik. Raspravljajući o onome što je *indiferentno* s obzirom na dužnost, on izrijeком spominje *vrijednost* naglašavajući kako je ona, iako nije najveće dobro, ipak dobro koje zaslužuje prednost.¹⁶

¹² Usp. E. FROMM, *Imati ili biti*, Naprijed, Zagreb 1979.; Izvori, Zagreb 2004.

¹³ Usp. V. FRANKL, *Život uvijek ima smisla. Uvod u logoterapiju*, Provincijalat franjevača trećoredaca, Zagreb 2001.

¹⁴ "Jer kao što je frulaču, kiparu i svakom umjetniku - a i svugdje gdje postoji neka zadaća i djelatnost - dobro i vrsnoća, čini se, u dotičnoj zadaći, tako bi bilo i čovjeku, ako postoji kakva njegova zadaća. Zar tesar i kožar imaju nekakve zadaće i djelatnosti, a čovjek ih nema, nego je rođen bez zadaće? Ili pak, kao što oko, ruka, noga i uopće svaki od dijelova bjelodano imaju svoju zadaću, i čovjek je ima pored svih tih? A što bi ona onda bila? Samo življenje je, čini se, zajedničko i biljkama, dok mi tražimo ono svojstveno samo čovjeku; stoga moramo odstraniti životnu hranidbu i rasteenje. Slijedio bi zatim osjetilni život, ali i on se čini zajedničkim i konju i volu i svakoj životinji. Preostaje djelatni život razumskog dijela." ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1992., I. 7, str. 10-11.

¹⁵ Usp. *isto*, II. 1, str. 23-24: "Krepost je dakle, dvostruka: umna i ćudoredna. Umna krepost ima uglavnom i začetak i porast po pouci, pa joj stoga treba iskustva i vremena; dočim ćudoredna krepost nastaje po navičaju, od čega joj potječe i samo ime, nastalo malom izmjenom riječi običaj. [...] Jer što god treba učeci činiti to čineći učimo, kao što gradeći postajemo graditelji i citarajući citarači; isto tako, čineći pravedna djela postajemo pravedni, čineći umjerena umjereni i čineći hrabra djela hrabri."

¹⁶ Usp. S. EMPIRIK, *Protiv matematičara*, XI, 59: "Indiferentno je ono što može biti upotrebjeno dobro ili loše... Od indiferentnih stvari nekima valja dati prednost, druge valja izbjegavati a drugima opet ne valja dati ni prednost niti ih izbjegavati; prve su one koje imaju dostatnu vrijednost, druge one koje je nemaju, dok su treće nešto kao npr. ispraviti ili saviti prst."

Kant govori o vrijednosti kad raspravlja o dobru, dok predstavnici badenske škole Windelband i Rickert razvijaju nauku o *filozofiji vrijednosti* proširujući odgovarajuće razmišljanje i na ono što je istinito i lijepo.¹⁷

2.4. Pedagoški vid

Suvremeni svijet obilježen je pluralizmom na svim razinama čovjekova života i djelovanja. Dok je još Rousseau uzalud zamišljao kako je odgajanja (*Emila*) moguće izdvojiti iz životnog okruženja da bi se ispunio uvjet izvornog odgoja koji nije proizvod i posljedica izvanjskih utjecaja, danas, kad je pluralizam sve jasnije prisutan diljem zemaljske kugle i to ne samo kao teoretska rasprava ili neka daleka mogućnost nego kao konkretna stvarnost prisutna u svakodnevici običnog čovjeka, pedagoški naponi nisu više usmjereni na izolaciju i borbu protiv pluralizma. Naprotiv, odgojitelj treba osposobljavati odgajanja za izravan susret i sučeljavanje s pluralističkim stvarnostima koje ga okružuju i u koje je nerijetko silom prilika, barem naizvana, višestruko uključen, kako bi odgajanja, upravo zahvaljujući tim otvorenim pristupima, bio sposoban za samostalno sučeljavanje i samostalan život u pluralizmu.¹⁸

3. Teoretsko-programatski stav Katoličke Crkve

Drugi vatikanski sabor izrijekom spominje važnost poštivanja ljudske osobe i detaljno objašnjava na koji se način poštuje, odnosno ne poštuje čovjekovo dostojanstvo (GS, 27). Ujedno poziva na poštivanje i ljubav prema protivnicima (GS, 28), podsjeća na bitnu jednakost svih ljudi i važnost uspostave socijalne pravde (GS, 29), potreba nadilaženja individualističke etike (GS, 30) da bi se na posebnom mjestu istaknule *norme ljudske djelatnosti* svečano pritom izjavivši kako *čovjek više vrijedi po onome što jest negoli po onome što ima* (GS, 35).¹⁹

¹⁷ Razmišljanja u krugu badenske škole i odgovarajuće *filozofije vrijednosti*, potaknula su razlikovanje između "prirodnih" i "duhovnih" znanosti. Dok prirodne znanosti izriču činjenice i govore o sveopćim zakonitostima, duhovne znanosti izriču vrijednosne prosudbe i prosuđuju pojedine odnose u odnosu na neki ideal. Vrijednost kao takva ima neuvjetovanu važnost i transcendentno značenje.

¹⁸ Usp. B. BELLERATE - C. CIANCIO - G. FERRETTI - A. PERONE - U. PERONE, *Filosofia e pedagogia. Profilo storico e analisi delle istituzioni educative*, I-III, Società editrice internazionale, Torino 1979.

¹⁹ Znakovita je i činjenica da se ovaj izričaj u saborskom dokumentu nadahnjuje riječima pape Pavla VI., koje je izrekao 7. siječnja 1965. u svom *Nagovoru diplomatskom zboru* (Usp. GS, 35, bilj. 5). Jednako je tako znakovito što saborski tekst izrijekom govori o

Temeljni katehetski dokument Katoličke Crkve *Opći direktorij za katehezu*²⁰ podsjeća kako je Crkva “vrlo osjetljiva na sve ono što vrijeda dostojanstvo ljudske osobe”, pozivajući na poštivanje ljudskih prava općenito, posebice na “pravo na život, na rad, na odgoj, na osnivanje obitelji, na sudjelovanje u javnom životu, na vjersku slobodu” (ODK, 18). To je važan zadatak evangelizacijske djelatnosti Crkve (ODK, 19). Izrijeckom se spominje i dostojanstvo ljudske osobe (ODK, 35).

Slijedom tih preporuka i odredbi i naši najnoviji programi katoličkog vjeronauka vode računa o tim zahtjevima i potrebama. Tako osnovnoškolski program uvođenje katoličkog vjeronauka u školski odgojno-obrazovni proces objašnjava teološko-ekleziološkim i antropološko-pedagoškim utemeljenjem te pravom roditelja na izbor odgoja za vlastitu djecu. Istovremeno se naglašava i važnost “sustavnog i što cjelovitijeg poznavanja katoličke vjere”, “ne samo na informativno-spoznajnoj nego i na doživljajnoj i djelatnoj razini”.²¹ Za našu su temu posebno važni *opći ciljevi školskog vjeronauka*, a to su, osim senzibilizacije učenika za religioznu dimenziju i njihovo osposobljavanje za razmišljanje o smislu čovjekova života.

3.1. Ciljevi katoličkog vjeronauka

Jedan od prvih dokumenata crkvenog učiteljstva objavljenih nakon Drugog vatikanskog sabora, koji je još i danas zadržao svoju temeljnu vrijednost, svakako je dokument Talijanske biskupske konferencije *Obnova kateheze*. Govoreći o školskom vjeronauku, taj dokument ističe kako je značajka školskog vjeronauka njegova sukladnost ciljevima i metodama koje su svojstvene školi. Glavni zadatak jest cjelovito obrazovanje čovjeka i građanina, posredstvom pristupa kulturi, dok odgoj vjerske savjesti valja uklopiti u to okruženje, jer je to i dužnost i pravo ljudske osobe koja teži za potpunom slobodom.²²

razlici između *biti* i *imati*, pokazujući tako da taj izraz, koji se često spominje upućujući na Ericha Fromma, nije nimalo stran autentičnoj katoličkoj i kršćanskoj tradiciji.

²⁰ Usp. KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći direktorij za katehezu*, Kršćanska sadašnjost - Nacionalni katehetski ured HBK, Zagreb 2000.

²¹ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije - Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1998., “Temeljna polazišta”, str. 6.

²² Usp. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Il rinnovamento della catechesi*, Fondazione di religione santi Francesco di Assisi e Caterina da Siena, Roma 1988. (izvorno izdanje: 1970.).

Nedugo nakon toga objavljen je i *Opći katehetski direktorij*, temeljni dokument općeg crkvenog učiteljstva koji je izravni plod Drugog vatikan-skog sabora i svojevrsno prericanje saborskih razmišljanja i zaključaka u specifičnom katehetskom i religiozno-pedagoškom duhu i jeziku.²³ U tom se dokumentu svečano potvrđuje kako se svaki katehetski, pa tako i specifični religiozno-pedagoški i školsko vjeronaučni rad treba odvijati u ozračju vjernosti Bogu i čovjeku (OKD, 34). Na općem crkvenom planu neophodno je prisjetiti se i poziva na “poštivanje religioznog i duhovnog položaja osoba kojima se Evanđelje naviješta”, uz “nastojanje da se drugi čovjek ne povrijedi”, kakó ističe Pavao VI.²⁴ Nadopuna i produbljenje dotad rečenoga odražava se u sljedećem općem temeljnom dokumentu, pobudnici *Catechesi tradendae*, koja izričito govori o školskom vjeronauku, uza zamolbu da se u svim školama “u skladu s potpuno jasnim pravom ljudske osobe i obitelji s poštivanjem slobode sviiju omogući svim katoličkim učenicima da napreduju u svojoj duhovnoj izgradnji uz pomoć vjerske pouke koja ovisi o Crkvi, ali koju u pojedinim zemljama može dati škola ili školski okvir”.²⁵

Takvo usmjerenje s izričitim osvrtom na školski vjeronauk potvrđuje nekoliko godina kasnije i temeljni dokument Katoličke Crkve u Njemačkoj, u kojem se doslovno ističe kako školski “vjeronauk:

- budi i razmatra pitanje Boga, tumačenja svijeta, smisla i vrijednosti života te normi ljudskog djelovanja, a omogućuje i odgovor iz objave i vjere Crkve;
- upoznaje sa stvarnošću vjere i porukom koja joj je temelj te pomaže da se vjera prihvati odgovorno i s razmišljanjem;
- osposobljava za osobnu odluku u sučeljavanju s konfesijama i religijama, svjetonazorima i ideologijama te promiče razumijevanje i toleranciju prema odluci drugih;
- motivira za religiozni život i odgovorno djelovanje u Crkvi i društvu.”²⁶

Tim riječima i smjericama učiteljstva opće Crkve nadahnjuju se i pojedini izričaji naše krajevne Crkve koji govore o toj temi. Podsjeća se

²³ Usp. SVETI ZBOR ZA KLERIKE, *Opći katehetski direktorij*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1972. (izvorno izdanje: 1971.).

²⁴ Usp. PAPA PAVAO VI, *Evangelii nuntiandi. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1976., br. 79.

²⁵ *Apostolska pobudnica Catechesi tradendae Njegove Svetosti pape Ivana Pavla II. biskupima, svećenicima i vjernicima cijele Crkve o vjerskoj pouci u naše vrijeme*, Glas Koncila, Zagreb 1994., br. 69 (izvorno izdanje: 1979.).

²⁶ ZAJEDNIČKA SINODA BISKUPIJA SAVEZNE REPUBLIKE NJEMAČKE, *Vjeronauk u školi*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1995., br. 2, 5, str. 31.

kako je "krajnji cilj vjeronaučnog odgoja i obrazovanja - razvijanje sposobnosti za uspostavljanje istinskih odnosa sa sobom, s drugima, s Bogom i sa svime što postoji",²⁷ odnosno "razvijanje temeljnih općeljudskih i vjerničkih sposobnosti".²⁸

3.2. Razvijanje općeljudskih i vjerničkih sposobnosti u duhu ekumenizma i dijaloga

Nakon demokratskih promjena i uvođenja školskog vjeronauka na početku 90-ih godina 20. st., donose se i specifični planovi i programi za ponovno uvedeni program školskog vjeronauka. Prihvatajući činjenicu da živimo u "pluralnom i multikulturalnom društvu", posljedično se zaključuje da je i u sveukupnom odgojno-obrazovnom sustavu potreban "pluralni i interkulturalni pristup", što uključuje i konkretno "upoznavanje, čuvanje i razvijanje vlastitog te upoznavanje i poštivanje tuđeg kulturnog, nacionalnog i religioznog identiteta". *Svrha* je takvog predmeta da učenici cjelovito i sustavno upoznaju katoličku vjeru na informativno-spoznajnoj, doživljajnoj i djelatnoj razini, u dijaloškom i ekumenskom duhu.²⁹ Govoreći zatim o općim ciljevima školskog vjeronauka, Plan i program spominje kako ti ciljevi žele "pomoći učenicima u odgovornom, kvalitetnom i kreativnom oblikovanju vlastitog pojedinačnog i zajedničkog života u odnosu prema sebi, prema drugima, prema društvu i svijetu te, na poseban način, prema Bogu".³⁰ Jednako se tako napominje kako je jedan od glavnih ciljeva školskog vjeronauka "razvijanje općeljudskih i vjerničkih sposobnosti".³¹ Osim toga, cilj školskoga vjeronauka jest i promicanje otvorenosti i solidarnosti prema svim ljudima, u duhu ekumenizma i dijaloga.³²

²⁷ BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri. Temeljne smjernice o obnovi religioznog odgoja i kateheze*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1983., br. 47.

²⁸ *Isto*, br. 48.

²⁹ *Plan i program vjerskog odgoja i obrazovanja (katolički, pravoslavni, islamski, židovski, adventistički, Crkve Isusa Krista svetaca posljednjih dana, evangelički)*, u: "Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske", Posebno izdanje. Nastavni planovi i programi, NIRO "Školske novine" i Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Hrvatske, Zagreb 1991., "Temeljna polazišta u planu i programu katoličkog vjerskog odgoja i obrazovanja u osnovnoj školi u Republici Hrvatskoj", br. 2, str. 8 i 9. Dok se podsjeća kako je riječ o *konfesionalnom* katoličkom vjeronauku, također se ukazuje kako on želi i treba biti istovremeno i interkonfesionalan i transkonfesionalan.

³⁰ *Isto*, br. 2, str. 9.

³¹ *Isto*, br. 3, str. 10.

³² Usp. *Vjeronaučni program za srednje škole (opće upute)*, u: *Plan i program vjerskog odgoja i obrazovanja*, str. 77 i 78.

Taj je plan i program sljedećih nekoliko godina provjeravan na teorijskoj i praktičnoj razini. Plod te provjere i novijih spoznaja iskazan je 1978. god. u obnovljenome planu i programu,³³ koji potvrđuje prije usvojene temelje, osnovne postavke i ciljeve te ih dalje tumači i proširuje. O tome se iscrpno govori u "Temeljnim polazištima" (str. 3-72),³⁴ koja se zatim razrađuju i planski i programski prikazuju u "Planu" (str. 73-109), odnosno u "Programu" (str. 111-270). Temeljna polazišta tumače glavnu i opću svrhu školskoga vjeronauka i njegov opći cilj,³⁵ preuzimajući ih iz prethodnoga Plana i programa.

3.3. Poštivanje odgojno-obrazovne vlastitosti demokratske škole uz dijalošku, ekumensku i međureligijsku otvorenost

Početak ovoga stoljeća objavljeni su novi vjeronaučni programi za osnovnu i srednju školu. Kronološki gledano, prvi je objavljen srednjoškolski program, koji u predgovoru naglašava da vjeronauk želi poštivati "odgojno-obrazovnu vlastitost i ciljeve pluralne i demokratske škole", pomažući učenicima "da razviju vlastite duhovne sposobnosti, etičko-moralnu svijest i vrijednosti te izgrađen kritički odnos prema životu i svijetu", uza želju da ih se odgoji "za poštovanje i iskreni dijalog s onima koji misle i vjeruju drugačije".³⁶

³³ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije - Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1998.

³⁴ U Temeljni polazištima odmah na početku podsjeća se da živimo u pluralnom i multikulturalnom društvu u kojemu postoje različite kulture, vjere i nacionalnosti (br. 1, str. 4). Školski se vjeronauk planira i programira te konkretno izvodi u skladu s pluralnim i interkulturalnim pristupom koji je svojstven suvremenoj školi (br. 1, str. 4).

³⁵ Usp. str. 5-7: 2. *Svrha i opći ciljevi katoličkoga vjerskog odgoja i obrazovanja u školi*. Glavna svrha je složeno artikulirana te projašnjava važnost informativno-spoznajnog, doživljajnog i djelatnog upoznavanja katoličke vjere. Tu je zapravo riječ o višedimenzionalnom poznavanju: doktrinarnom (učenje), liturgijsko-molitvenom (slavljenje), moralnom-dijakonijsko-karitativno-socijalnom (životno ostvarivanje) te koinonijsko-komunitarnom (vjerničko zajedništvo). Podsjećajući kako školski vjeronauk želi biti sastavni dio autentičnog i cjelovitog općeljudskog i općereligioznog odgoja i obrazovanja u pluralnom školskom odgojno-obrazovnom sustavu, Plan i program i opet naglašava važnost međukonfesionalne i nadkonfesionalne sastavnice ovoga predmeta (str. 6). To se nešto jednostavnije tumači kad se u općim ciljevima gotovo doslovno ponavlja ono što je rečeno u Planu i programu iz 1991. god. te se ističe kako je pojedinac pozvan istovremeno voditi računa o samome sebi, drugima, društvu i svijetu i, što je na poseban način specifičnost školskoga vjeronauka, o Bogu (str. 7).

³⁶ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA - NACIONALNI KATEHETSKI URED, *Program nastave katoličkoga vjeronauka za srednje škole*, Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije - Katehetski salezijanski centar, Zagreb 2002., str. 11.

Osnovnoškolski program ponovno donosi temeljna polazišta (I. dio, str. 1-33) i detaljan program osnovnoškolskog vjeronauka (II. dio, str. 35-250). Temeljna polazišta potvrđuju svijest o višedimenzionalnosti suvremene škole ističući šansu i mogućnosti konkretne prisutnosti školskog vjeronauka u takvoj školi.³⁷ Jednako se tako naglašava kako konfesionalni vjeronauk “njeguje dijaloški i ekumenski duh u odnosu na druge ljude, svjetonazore, religije, konfesionalne i kulturne izričaje”.³⁸ Uz potvrđivanje temeljne svrhe koju su isticali i dosadašnji programi, ovaj Program na poseban način ističe ekumensku, dijalošku i medureligijsku otvorenost školskog vjeronauka.³⁹

4. Odgojno-obrazovno obilježje školskog vjeronauka

Iako se u novije vrijeme s raznih strana čuju brojni glasovi o bitnom osiromašenju škole koja više nema odgojno obilježje, ipak se u govoru o katoličkom vjeronauku ustrajno naglašava kako on ima ne samo obrazovnu nego i odgojnu ulogu. Mnogi se slažu s time držeći kako je to u skladu s njegovom pripadnošću odgojnoj skupini predmeta.⁴⁰ Međutim, oni koji su izravno uključeni u školski vjeronauk ili su bolje upoznati s njegovom poviješću, teoretskim utemeljenjima, obrazloženjima i programima, uviđaju da školski vjeronauk jednostavno ne može i ne smije biti sveden samo na svoju obrazovnu dimenziju i da neizostavno mora sadržavati i odgojnu dimenziju.

³⁷ Izrijeckom se govori o “demokratskoj, pluralnoj i vrijednosno usmjerenoj školi” i o želji da vjeronauk bude “dragocjeni doprinos kvaliteti njezinoga odgojno-obrazovnog poslanja u suvremenom religioznom i vrijednosno pluralnom društvu”, HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije - Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2003., str. 6.

³⁸ *Isto*, str. 7.

³⁹ Tome je posvećen poseban članak Programa koji potanko objašnjava na koji način ta otvorenost može biti otvorena u školskom vjeronauk (usp. *isto*, str. 10-12).

⁴⁰ U tome smislu javljaju se i glasovi o nepotrebnosti, neprikladnosti i neprimjerenosti davanja ocjena u školskom vjeronauku. Takva razmišljanja s jedne strane sadrže jednostrana mišljenja koja školu i školske predmete žele matematičkom točnošću i shematskom jednostavnošću podijeliti na pojedinačne cjeline koje, u krajnjem slučaju, tvore međusobno odvojene i nepovezane skupine. Tu je osim toga prisutno i kruto tumačenje “znanosti” i “znanstvenosti” pojedine znanstvene discipline, kao i neka druga razmišljanja, koja su na neki način sužena ili još nedovoljno jasno izražena.

4.1. Odgojni zadatak vjeronauka u okviru odgojnog zadatka škole

Važeći osnovnoškolski vjeronaučni program izričito podsjeća kako “školski vjeronauk stavlja naglasak na cjeloviti odgoj čovjeka te, imajući osobito u vidu religioznu dimenziju, na promicanje osobnih i društvenih općeljudskih i vjerničkih vrednota”.⁴¹ Jednako se tako podsjeća na “odgojnu zadaću škole, od koje katolički roditelji očekuju pomoć u ostvarivanju nezaobilazne dimenzije cjelovitog odgoja djece i izgradnje njihovoga vjerskoga i kulturnoga identiteta”.⁴² Program ide još dalje te podsjeća kako je “škola pozvana pružiti odgoj i obrazovanje koji pomažu odrastanju i življenju u različitostima koje, pravo shvaćene, ne dijele nego obogaćuju ljude”,⁴³ zagovarajući štoviše “odgojni savez škole, župe i obitelji”.⁴⁴ Očito je dakle da tvorci Programa ne sumnjaju u dvoje: (1) škola ima ne samo obrazovnu nego i odgojnu zadaću, (2) škola tu zadaću može i mora vršiti i danas. Školski vjeronauk, po svojoj naravi, a i zbog toga što je sastavni dio ustanove koja je po svojoj biti odgojna i obrazovna, ne može ni zanijekati ni zaboraviti odnosno na određeno ili neodređeno vrijeme “prekinuti” svoj odgojni zadatak i ulogu. Međutim, kako tu zamisao i zadatak provesti u djelo, kako ih odjelotvoriti?

4.2. U susret ljudskoj i kršćanskoj zrelosti

Pojedine razlike u ustroju osnovnoškolskog i srednjoškolskog vjeronaučnog programa i njihov različit opseg sigurno ne izriču njihovu različitost ili suprotnost, a još manje zapostavljanje odgojnog obilježja kod jednoga ili drugoga od njih. Ipak, neki naglasci kod srednjoškolskog vjeronauka, naročito ako se ima na umu dobna razlika učenika koji su aktivni sudionici tog predmeta, upućuju na prirodnu raznolikost ali i na bitne razlike kod tih predmeta. Srednjoškolski program isticanjem vjeronauka kao odgoja za poštovanje i za iskreni dijalog s onima koji misle i vjeruju drugačije jasno ukazuje kako računa i s odgojnom dimenzijom ovog predmeta, podrazumijevajući pluralizam životnog okruženja u kojemu se učenici svakodnevno žive i kreću. Stoga se odmah nadodaje kako ovaj predmet učenicima želi pomoći da upoznaju općenite etičke i

⁴¹ *Isto*, str. 5.

⁴² *Isto*, str. 6. Na više se mjesta u istim Temeljnim smjernicama izrijekom govori o “odgojno-obrazovnom djelovanju i zadaći škole” (str. 6), zatim o “cjelovitom odgoju djece i mladeži u školi” (str. 7).

⁴³ *Isto*, str. 10.

⁴⁴ *Isto*, str. 15.

moralne probleme osposobljavajući ih tako za postupno oblikovanje vlastite spoznaje i vlastite moralne svijesti. Na taj način školski vjeronauk u srednjoj školi, vjerojatno imajući na umu kako se i završetak boravka učenika u srednjoj školi završava ispitom zrelosti, napominje kako i školski vjeronauk želi voditi učenike prema razvijanju harmonične i cjelovite osobnosti, osposobljavanje za kritičko stvaranje svjesnog i odgovornog izbora na religioznom području, jednom riječju, prema ljudskoj i kršćanskoj zrelosti.⁴⁵ Program nadalje spominje osposobljavanje za dijalog, toleranciju, razvijanje kognitivnih sposobnosti te usvajanje stavova i kritičkog i stvaralačkog izražavanja.

4.3. Vrednovanje usmjereno promicanju razumskog i svjesnog djelovanja

Osim temeljnih polazišta, osnovnih ciljeva i općih zadataka, posebno oblikovanje sadržaja ustrojenog u nastavnim cjelinama raščlanjenima na posebne ciljeve i teme te osnovne i proširene sadržaje, metodičke upute, međupredmetne veze, praćenje i vrednovanje u osnovnoškolskom programu, paralelno je izraženo u obliku ciljeva i zadataka, tema i okvirnih sadržaja, didaktičkih uputa i elemenata vrednovanja u srednjoškolskom programu.

Za našu temu posebno su zanimljivi predloženi elementi praćenja i vrednovanja. Tako već npr. uz prvu nastavnu cjelinu u prvom razredu, Program predviđa praćenje i vrednovanje "otvorenosti i spremnosti na poštovanje i suradnju s drugima",⁴⁶ da bi zatim praćenje i vrednovanje usmjerio na "odnos prema stvorenjima i stvarima u našoj okolini",⁴⁷ složenije i nešto zahtjevnije "uočavanje i prihvaćanje znakova Božje dobrote u povezanosti s konkretnim činjenicama i događajima iz svakodnevnoga života",⁴⁸ zatim "sposobnost uživljanja djece u tuđu situaciju",⁴⁹ "usvajanje stava da je potrebno uzajamno opraštati", kao i "osobna spremnost na pomirenje i praštanje".⁵⁰

Nakon što smo tako vidjeli neke znakovite prijedloge za promicanje osobne svijesti o ljudskom dostojanstvu i o važnosti osobnog samood-

⁴⁵ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA - NACIONALNI KATEHETSKI URED, *Program nastave katoličkoga vjeronauka za srednje škole*, str. 11-12.

⁴⁶ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, str. 60.

⁴⁷ *Isto*, str. 63.

⁴⁸ *Isto*, str. 66.

⁴⁹ *Isto*, str. 73.

⁵⁰ *Isto*, str. 76.

goja za duhovne vrijednosti već u prvom razredu, pogledajmo što se, kada je riječ o "praćenju i vrednovanju" kaže u završnom, osmom razredu osnovne škole. Osim izričaja koji govore o *usvajanju stavova* i o *shvaćanju i prihvaćanju vrednota*,⁵¹ ukazuje se i na važnost "izgradnje osobnoga vjerskoga svjetonazora i kršćanskoga stava vjere".⁵² Posebni ciljevi četvrte nastavne cjeline pozivaju na "izgrađivanje dosljednog života kao čovjeka i vjernika",⁵³ dok elementi praćenja i vrednovanja u istoj cjelini spominju "spremnost na zauzimanje osobnoga stava prema Isusu u svakodnevnom životu".⁵⁴ Posebni ciljevi sedme i završne nastavne cjeline žele učenika "naučiti kvalitetno koristiti slobodno vrijeme", završna tema i osnovni sadržaji govore o "suodgovornosti za pravedan život u društvu", a praćenje i vrednovanje uz poznavanje spominje i "usvajanje" stavova, spominjući i angažman i bolje i pravednije društvo.⁵⁵

Elementi vrednovanja srednjoškolskog programa za četvrti razreda četverogodišnjih škola izrijeком spominju: "kreativno izražavanje i povezivanje s vlastitim iskustvom na temu uloge i značenja simbola u životu svakoga čovjeka općenito i u životu kršćanina",⁵⁶ "kritičko uočavanje specifičnosti sakramenata inicijacije te mjesta i uloge pojedinca - primatelja sakramenta", "kreativni prikaz nekih oblika zloporabe slobode u čovjekovu životu i korelaciju s biblijskim govorom o grijehu" te "kritički prikaz korelacijskog pristupa svetoj misi kao očitovanju zajedništva kršćana međusobno i s Bogom na temelju usporedbe s vlastitim iskustvom i konkretnim zapažanjem",⁵⁷ "usvajanje svijesti o čovjekovoj osobnoj odgovornosti u svakodnevnom životu i korelacija s kršćanskim govorom o grijehu", "raspoloživost i spremnost na praštanje i pomirenje u suživotu s drugim učenicima" te "usvajanje svijesti o važnosti skrbi za stare i bolesne te aktivan empatijski stav prema bolesnima i ugroženima",⁵⁸ "učenikova spremnost za napuštanje predrasuda i stereotipa o bračnoj zajednici te korelacija s kršćanskim gledanjem na bračnu zajednicu",⁵⁹ "usvajanje svi-

⁵¹ *Isto*, str. 232. Riječ je o praćenju i vrednovanju u vezi s prvom nastavnom cjelinom, u kojoj se doslovno spominje: "usvajanje stavova kršćanskoga gledanja na spolnost, seksualnost i ljubav", te "shvaćanje i prihvaćanje vrednota braka i celibata".

⁵² *Isto*, str. 235.

⁵³ *Isto*, str. 239.

⁵⁴ *Isto*, str. 241.

⁵⁵ *Isto*, str. 248-250.

⁵⁶ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA - NACIONALNI KATEHETSKI URED, *Program nastave katoličkoga vjeronauka za srednje škole*, str. 55.

⁵⁷ *Isto*, str. 57.

⁵⁸ *Isto*, str. 59.

⁵⁹ *Isto*, str. 61.

jesti o značenju i važnosti rada u čovjekovu životu”, “o zajedničkoj odgovornosti za okoliš” te “očitovanje spremnosti za vlastito zalaganje u očuvanju okoliša i kritičke korelacije čovjekova govora i čovjekovih konkretnih postupaka kao mogućih zagađivača čovjekova okruženja i okoliša”,⁶⁰ “aktivno iskazivanje spremnosti za kreativno kritičko razmišljanje i zalaganje za promicanje ostvarenja boljega svijeta u suživotu s ostalim suučenicima”.⁶¹

Iako je ovo tek djelomičan popis prijedloga za praćenje i vrednovanje, ipak je riječ o doista imponantnom popisu prijedloga i uputa za njegovanje, odgoj, razvijanje i usvajanje stavova, kritičkog razmišljanja, osobnog stvaralaštva, vrednovanja samoga sebe i drugoga, uočavanje i prihvaćanje razlika i pluralističke situacije u konkretnome životu. Jednako je tako očito da katolički vjeronauk u današnjoj školi ne želi i ne smije biti indoktrinacija, nametanje stavova i zahtjev za nekritičkim bubanjem napamet i papagajskim ponavljanjem naučenih izreka i sadržaja. Uz prijedloge za neizbježno memoriranje određenih sadržaja i kasnije ocjenjivanje tog memoriranja, upravo spomenuti elementi vrednovanja, metodičke upute i njihovo konkretno ostvarivanje u okviru pojedinoga nastavnoga sata, pri čemu se potiče razvijanje i korištenje ne samo umnih nego i manualnih te svih drugih pozitivnih stvaralačkih i ljudskih sposobnosti i vještina u osobnom i timskom radu, ukazuju na temeljnu i kontinuiranu usmjerenost vjeronauka prema odgojno-obrazovnom djelovanju koje nije i ne želi biti jedino i samo konfesionalno i doktrinarno. Napokon, prošlo je već previše vremena otkako su suvremene humanističke znanosti ukazale na važnost usklađenog i povezanog djelovanja te prethodnog i istovremenog stimuliranja svih čovjekovih sposobnosti i mogućnosti. U specifičnom katehetskom i religiozno-pedagoškom rječniku to se ukratko izražava kao zahtjev dvostruke vjernosti, Bogu i čovjeku.

5. Vrijednosne orijentacije današnje mladeži

Budući da govorimo o odgoju za duhovne vrijednosti, naše razmišljanje ne bi bilo potpuno kad ne bismo pokušali barem malo vidjeti kakav je odnos mladih prema vrednotama uopće i koliko je, ako uopće jest, kod današnjih mladih prisutno i zanimanje za duhovne vrijednosti.

⁶⁰ *Isto*, str. 63.

⁶¹ *Isto*, str. 65.

moguće naći u svim povijesnim razdobljima u gotovo neizmijenjenim oblicima, bez obzira na izmijenjene društveno-političke prilike te znanstveni i tehnički napredak. Umjesto automatskog slaganja s takvim težnjama, izgleda prikladnije prihvatiti uravnoteženije i utemeljenije stavove, koji upućuju na srž problematike. To je napokon i nužno želi li se imati koristi od podataka koji su do sada navedeni.

Salezijanac Jean-Marie Petitclerc, na temelju svoga bogatog iskustva i višegodišnjeg druženja s mladima, zaključuje kako današnji mladi nisu bez vrednota. Naprotiv, oni također imaju razvijen osjećaj za vrijednosti i, štoviše, njeguju i brinu se ne za jednu nego za brojne vrednote, njegujući prije svega duh tolerancije, poštenje, autentičnost i skrb za okoliš. Njihov osjećaj za vrednote nije "u raskoraku s vrednotama prethodnoga naraštaja. Današnji ih mladi samo žive na nešto drugačiji način. Njihov odnos prema vrednotama obilježen je tim trenutnim stanjem, što je obilježje današnje mladeži. Borba za te vrednote pretvorit će se stoga radije u snažno ali kratko zalaganje, nego u skromnija ali dugotrajnija životna usmjerenja".⁷¹

Sličnog su mišljenja i autori međunarodnog istraživanja provedenog 1998. i 1999. god. u Nizozemskoj, Njemačkoj, Austriji i Velikoj Britaniji.⁷² Oko dvije tisuće mladih ispitanika i tu je pokazalo da ne odbacuje vrednote nego su skloniji pluralističkom usmjerenju kod prihvaćanja vrednota, pri čemu daju prednost autonomističkim vrijednostima kao što su sloboda i neovisnost, zajedno s vrednotama koje u prvi plan stavljaju užitek. Istovremeno daju visoko mjesto i vrednotama koje se odnose na pravdu i zalaganje za zajedništvo i obiteljski život, dok religija ima znatno niže mjesto, ali je još uvijek vrednovana kao nešto što ima smisla i što je vrijedno.

U današnjem, a još više u sutrašnjem svijetu, pluralnost jest i bit će prisutna na svakom koraku. U takvoj situaciji ne može se nametati neki unaprijed stvoreni okvir, što potvrđuje i praksa. Svaki pojedinac stvara za sebe određeni okvir u kojemu slaže i odgovarajuću ljestvicu vrednota. U tome se smislu otkrivaju i mogućnosti i šanse odgoja mladih za vrednote danas i sutra. Svakako da pritom valja pozitivom vrednovati i spremnost mladih da usvoje vlastito utemeljeno mišljenje i vrijednosnu orijentaciju. Odgoj za vrednote ima svoj smisao i šansu i danas i sutra, a konkretan način njegova ostvarivanja nije i ne smije biti jednostrano nametanje.

⁷¹ J.-M. PETITCLERC, *Parlare di Dio ai giovani*, Elle Di Ci, Leumann (To) 1998, str. 63.

⁷² Usp. H.-G. ZIEBERTZ - B. KALBHEIM - U. RIEGEL, *Religiöse Signaturen heute. Ein religionspädagogischer Beitrag zur empirischen Jugendforschung* (unter Mitarbeit von A. Prokopf), Chr. Kaiser Gütersloher Verlagshaus - Herder, Gütersloh - Freiburg, 2003.

Mnogo će korisnije biti uvažiti mišljenje mladih i promicati pedagogiju komuniciranja vrednota u međusobnom dijalogu.

7. Umjesto zaključka

U pluralističkom svijetu u kojemu živimo prihvaćanje i poštivanje dostojanstva svakoga čovjeka pa tako i učenika, jest neodrecivo polazište svake odgojno-obrazovne djelatnosti. Školski vjeronauk prihvaća tu činjenicu i predstavlja se kao slobodna ponuda Crkve u pluralističkom društvu za one roditelje i učenike koji to žele. Iako su određene vrednote neodvojivi dio vjere Katoličke Crkve, ona ne želi te vrednote nametati nikome, pa tako ni učenicima koji pohađaju školski vjeronauk. U pluralizmu ponuda i izbora koji je prisutan u pluralističkome društvu ispravno predstavljena i jasno formulirana ponuda vrednota u školskome vjeronauku izazov je i šansa za uspješnu odgojno-obrazovnu prisutnost školskoga vjeronauka u suvremenoj školi. Štoviše, školski vjeronauk ne može se odreći predstavljanja temeljnih ljudskih i kršćanskih vrednota uz istovremeno poštivanje učenikove osobnosti. Na taj način školski vjeronauk može i u trećem tisućljeću biti pozitivan čimbenik i promicatelj odgojno-obrazovne uloge suvremene škole. Tako će i vjeronauk pridonijeti ponovnom promicanju odgojne uloge škole, što nikako nije samo stvar prošlosti, nego i sadašnjosti i, posebice budućnosti, jer je odgoj za vrednote i za društveni život u školi moguć i poželjan. Umjesto dekreta i nametanja, mnogo će korisnije biti zajedničko zauzimanje školskih djelatnika, npr. u promicanju socijalnog praktikuma.⁷³

⁷³ Usp. U. BÖHM, "Ist Werteerziehung und soziales Lernen in der Schule möglich?", u: M. DOMSGEN - M. HAHN - G. RAUPACH-STREY (ur.), *Religions- und Ethikunterricht in der Schule mit Zukunft*, Bad Heilbrunn/Obb., Verlag J. Klinkhardt 2003., str. 301-316.

RELIGIOUS INSTRUCTION AT THE SERVICE OF HUMAN DIGNITY AND OF AN EDUCATION FOR SPIRITUAL VALUES

Summary

In his article the author examines religious instruction in public schools of a plural environment, with special reference to human dignity and spiritual values. After having determined the meaning of his basic concepts, he reminds his readers that the values are starting point and target of education process, founded and confirmed in domains of sociology, psychology, philosophy, ethics and pedagogy. Catholic magisterium since Vatican II keeps emphasizing the importance to promote human dignity and the need to develop in young persons general human and religious skills beside their openness for dialogue, ecumenical and inter-religious relationship. Religious instruction in public schools is integral element of the curriculum and it would like to contribute toward human and Christian maturation of the students, respecting and cherishing their capabilities of mind and body. Value orientations of modern young students confirm their interest in the values, but also their ever growing individualization with the difficulty to stick to the values temporarily chosen. Religious instruction in public schools of a pluralistic environment would like to make the students share some clearly defined values, respecting their personality. In this way religious instruction can be a positive factor in education system but also contribute toward renewal of existing education system and of the whole society.

Key words: religious instruction in public schools, pluralistic society, human dignity, education for values, value orientation of modern youth.

(Translated by Mato Zovkić)